

نگره‌شناسی نقد ادبی در ایران معاصر

گُفتمانِ سکوت

مسائل عمومی ادبیات ایران پس از انقلاب اسلامی

جلد اول

شاهد ختنه‌وار صالح

آبان ۱۳۹۶

سرشناسه: تندرو صالح، شاهرخ، ۱۳۴۲ -
 عنوان و نام پدیدآور: نگره‌شناسی نقد ادبی در ایران معاصر / تألیف شاهرخ تندرو صالح.
 مشخصات نشر: تهران: خانه کتاب، ۱۳۹۶ -
 مشخصات ظاهری: ج: ۲/۵ × ۱۴/۵ س.م.
 فروست: خانه کتاب. مرکز کتاب‌پژوهی ایران: ۵۶۹.
 شابک: ج ۱. ۹۷۸-۶۰۰-۲۲۲-۳۸۲-۱ ج ۲. ۹۷۸-۶۰۰-۲۲۲-۳۸۲-۸ شابک دوره: ۹-۳۸۶-۲۲۲-۶۰۰-۹۷۸
 وضعیت فهرست‌نویسی: فیبا
 یادداشت: ج ۲ (چاپ اول: ۱۳۹۶) (فیبا).
 مندرجات: ج ۱. جلد اول گفتمان سکوت مسائل عمومی ادبیات ایران پس از انقلاب اسلامی -
 ج ۲. حکایت نسل بی‌سختگو آسیب‌شناسی مسائل عمومی ادبیات داستانی ایران -
 موضوع: ادبیات فارسی - قرن ۱۴ - تاریخ و نقد - مقاله‌ها و خطابه‌ها
 موضوع: Persian literature -- 20th century -- History and criticism -- Addresses, Essays, Lectures
 موضوع: داستان‌های فارسی - قرن ۱۴ - تاریخ و نقد
 موضوع: Persian fiction -- 20th century -- History and criticism
 موضوع: ادبی - ایران - تاریخ - قرن ۱۴
 موضوع: Literary Criticism -- Iran -- History -- 20th century*
 شناسه ابر: خانه کتاب - مرکز کتاب‌پژوهی ایران
 شناسه افزوده: خانه کتاب
 رده بندی کنگره: ۹۶۰/۹ PIR3۳۷۵/۹
 رده بندی دیویی: ۹/۸۱
 شماره کتاب‌شناسی ملی: ۴۳۰۳

خانه کتاب

۵۶۹

عنوان: نگره‌شناسی نقد ادبی در ایران معاصر - گفت‌وابی سکوت؛
 مسائل عمومی ادبیات ایران پس از انقلاب اسلامی - جلد اول

تألیف: شاهرخ تندرو صالح

ناشر: مؤسسه خانه کتاب

نوبت چاپ: اول، آبان ۱۳۹۶

صفحه آرایشی: عسگر ابراهیمی

طراح جلد: بابک صفری

شمارگان: ۵۰۰ نسخه

قیمت: ۲۶۰۰۰ تومان

شابک جلد اول: ۹۷۸-۶۰۰-۲۲۲-۳۸۲-۱

شابک دوره: ۹۷۸-۶۰۰-۲۲۲-۳۸۶-۹

ناظر چاپ: رحمان کیانی

فهرست

۱. مقدمه ۹
۲. داستان نقد و نقد داستان / باپور جورکش ۱۵
۳. داستان از منظر الهام / سید سر حسینی ۵۹
۴. خم و چم‌های داستان معاصر / ویرا / خسروی ۷۳
۵. از گذشته تا هنوز نقد / عبدالعلی ۹۱
۶. ادبیات داستانی پس از جنگ در آلمان و ایران / مهدی زمانیان ۱۳۷
۷. از متن تا سنگلاخ ترجمه / غلامحسین ۱۵۷
۸. واقعیت و بازآفرینی در داستان / محمدعلی ۱۷۹
۹. گسست معرفتی در خرد انتقادی ایرانی / عنایت سدیعی ۱۹۹
۱۰. داستان پویا، داستان شکوبا / علی اصغر شیرزادی ۲۴۵
۱۱. دلم می‌خواسته از مردم بنویسم / امین فقیری ۲۵۶
۱۲. گرفتاری ما عدم بلوغ تاریخی ماست / مراد فرهادپور ۲۷۱
۱۳. از نقد ادبی، سانسور و آزادی بیان / مدیا کاشیگر ۳۰۹
۱۴. داستان؛ انسان به اضافه فردا / منصور کوشان ۳۲۱
۱۵. تافزار گرفتن بر لبه داستان‌نویسی جهان / هوشنگ گلشیری ۳۵۹
۱۶. چیرگی نیست‌انگاری بر ذهن و زبان / یوسفعلی میرشکاک ۳۸۱
۱۷. فهرست اعلام ۴۰۷

مقدمه

«گفت‌وگو» یکی از گونه‌های تبادلی اندیشه، باور، دانش و بینش در جهان معاصر است. اندیشمندان گفت‌وگو را دروازه‌ی طلایی تعامل می‌دانند. بر دید چینی فرصتی، سرمایه‌ای است که خلق الساعه نمی‌توان به آن رسید و از مواهب آن برخوردار شد. برای شکل‌بستن و پاگرفتن نیازمند پیش‌شرط‌هایی است تا ملزومات تولید آن فراهم بشود. اندک تفاوت‌های اساسی با گفت‌وایی چون صاحب‌ه و سخنرانی‌های مکتوب، سلسله‌ای و یا جدول ضربی دارد.

گفت‌وگو قلمرو تبادل دانش و بینش دارد. مصاحبه عرصه‌ی سنجش و ابراز نظر است. سخنرانی جایگاه گزارش و اظهار فضل است. گفت‌وگو عرصه‌ی دانش تقابلی است. موضوع گفت‌وگو نیز به‌نوعی حالت و قابلیت ظروف مرتبطه‌ی دانش طرفین گفت‌وگو دارد. هر گفت‌وگو، صرف‌نظر از ضروری یا غیرضروری بودن، مفید یا غیرمفید بودن، متصل یا منفصل بودن ... دارای ملزومات و مسلماتی به‌صورت زیر است:

۱. ضرورت و نیازسنجی انجام گفت‌وگو؛
۲. فرصت مناسب و چگونگی دعوت؛
۳. موضوع مشخص و دارای مختصات؛
۴. طرفین گفت‌وگو (برخورداری از مفاهمه، دانش زمینه‌ای یا تخصصی درباره‌ی موضوع)؛
۵. شفافیت گفت‌وگو؛
۶. جوانب و حواشی احتمالی موضوع گفت‌وگو؛
۷. فرض پایه‌ای گفت‌وگو؛

۸. پرسش پایه‌ای گفت‌وگو؛
۹. مدت زمان گفت‌وگو (مسیر حجمی گفت‌وگو)؛
۱۰. شیوه گفت‌وگو (کتبی، حضوری)؛
۱۱. محل گفت‌وگو؛
۱۲. نوع تولید (صوتی، تصویری، مکتوب)؛
۱۳. قلمرو و چشم‌انداز مفهومی گفت‌وگو؛
۱۴. زمینه روانی گفت‌وگو؛
۱۵. برخورداری از جذابیت؛
۱۶. آرزو یا انگیزه گفت‌وگو؛

هر گفت‌وگو به اختصار و موضوعی تجربه‌ای سرشار از گزاره‌های ناب است. چنین تجربه‌ای می‌تواند دروازه دانش طلایی نیز باشد که در چرخه نیاز و فرصت، تربیدی شود.

ممکنات و حالات ثانوی گفت‌وگو

ترسیم افق گفت‌وگو ضمن این که می‌تواند زمینه‌های گفت‌مان انتقادی - تحلیلی نزد نویسندگان، نظریه‌پردازان، اهل تحقیق و اندیشه و مترجمان را مهیا سازد، دارای این ویژگی است که معمولاً بدون پیش‌زمینه و پیش‌داوری، با ممکنات و حالاتی برخورد می‌شود؛ به عبارتی، در طول هر گفت‌وگو، احتمال بسیاری وجود دارد که با مسائل و موضوعاتی پیش‌بینی نشده مواجه بشویم. این طیف از مسائل را می‌توان ذیل ممکنات گفت‌وگو برشمرد. عمده‌ترین این مسائل را می‌توان در موارد زیر دید:

- رخ نمودن ابهامات موضوع اصلی بحث در طول گفت‌وگو؛
- مطرح شدن پرسش‌های فرعی؛
- حاشیه‌روی و دورشدن از مسیر اصلی بحث؛
- بروز سوء تفاهم‌های بازدارنده از جانب طرفین گفت‌وگو؛

- نیاز به تحقیق پیرامون فرعیات مرتبط با موضوع؛
 - نقل قول‌های تزیین‌کننده حقوق شخصیت‌های حقیقی و حقوقی؛
 - موضع‌گیری‌های تخریبی نسبت به موضوعات و شخصیت‌های حقیقی و حقوقی؛
 - پیوست کردن اسناد و مدارک فاقد مرجعیت پیرامون موضوع گفت و گو؛
 - افتادن در محصوره یک‌سوی‌گری طرفین؛
 - تقلیل و شخصی‌سازی مفاهیم تعریف‌کننده مختصات موضوع گفت و گو؛
 - مشابهت در برور فکنی‌های تخریبی؛
 - ترسیم خلوط خطر توسط طرفین؛
 - میل به پاسداری از فضای گفت و گو (پاستوریزاسیون فرآیندی است که منجر به درهم‌ریختن آرگانیسم موضوع و طبیعت خلاقانه‌اندیشی مبتنی بر دانش طرفین در گفت و گو می‌شود. طبیعی است که این عارضه می‌تواند در تدوین نوشتار و هر حالتی از خلاقانه‌ای اتفاق بیفتد)؛
 - اخذ مواضع فراتر از قانون و عرف موضوع
- برخی از رسانه‌های نوشتاری ما، خاصه ... به گذشته، به تدریج توانسته‌اند نمونه‌هایی متنوع و ارزشمند از گفت و گو پیرامون موضوعات مختلف را تجربه کنند. امروزه این گفت و گوها بخش ... و پشته‌های گسترش و توسعه فضای گفتمانی در فرهنگ معاصر ما ... حساب می‌آیند. ادبیات معاصر ما با آفرینش‌گری در قلمرو پرداختن به ... مدل انسان ایرانی، در آستانه تأمل بر «خود» و دروازه طلایی گفتمان انتقادی اجتماعی ایستاده‌است. به‌دادن به اندیشه‌های جست‌وجوگر و پرنشاط نویسندگان امروز می‌تواند ضمن عبور دادن رسانه‌های اطلاع‌رسان از انفعال و ستیزهای فرصت‌سوز اندیشه‌ای، جامعه پرتلاطم و سودازده‌مان را در تشخیص صحیح همراه باشد.

«زبان» امکان گفت‌وگو و ارتباط با دیگران را برای مان فراهم می‌کند. اما این جا تا حدودی متأسفانه بیش از آن که کارکرد عملی خود را داشته باشد اسیر کارکردهای شفاهی مانده است. به عبارتی، ما عموماً به دانش شنیداری خودمان متکی هستیم نه دانش مکتوب. به همین دلیل، جدی‌ترین کارها و وظایف مان در شفاهی‌گویی‌ها نفله و نابود می‌شوند. بل به پنهان‌گویی و یک کلاغ چهل کلاغ کردن و بدتر از همه، دهان‌بینی رسن چینی تنها و تنها چند خشت و آجر از این بنای نازیبای فرهنگ شفاهی است. حال آن که با گذشتن از فرهنگ شفاهی معمول و مرسوم در جامعه و کنش‌دادن دامنه دانش و تخصص انتقاد، می‌توانیم در حوزه فعالیت علمی با هزینه‌هایی کمتر، سنگلاخ‌های سلیقه، مدیریت سهل‌انگار و منته‌ن‌ان را به شیوه سوداگران را پشت سر بگذاریم.

ادبیات به منزله یکی از شاخص‌های اصیل فرهنگ و علوم انسانی در هر جامعه، موضوعات عام را خاص خود را از زندگی، عشق، مرگ، تاریخ و مردم جغرافیای خود بر می‌گزیند و با فاش شدن متن پیرامون این موضوعات، تجربه اندیشه در زبان را صورت می‌بخشد. دامنه مخاطبان این قلمرو اندیشه‌ای - عاطفی عموم طبقات اجتماعی و گروه‌های سنی جامعه را شامل می‌شود. آثار ادبی خوشخوان‌ترین قالب برای مؤثرترین عرصه گفت‌مان فرهنگی جوامع به حساب می‌آیند. آن چه که در یک اثر ادبی ظهور می‌یابد حاصل تجربه زیسته نویسنده و تلاش برای تعریف امیال، آرزوها و آرمان‌های انسانی است. ادبیات را می‌توان نماینده و سخنگوی هر تمدن در نخستین گام‌های ارتباطاتی‌اش با دیگر تمدن‌های جهان بر شمرد. موضوعات ناب ادبی و ادبیات ناب، پیرامون مسائلی مانا و تأثیرگذار بر حیات عمومی انسان دور می‌زند؛ جایی که در آن می‌توان مجموعه‌ای متنوع از کردارها، گفتارها و اندیشه‌های انسان‌ها را با یکدیگر گرم تعارض و تعاطی دید جغرافیای فرهنگ و ادبیات است.

«ذهن مخاطب» مهم‌ترین قلمرو جغرافیای جان و ادبیات است و

«شعر»، به عنوان پاک‌ترین چشم‌انداز عاطفه انسان در طول تاریخ، نقش پلی زیبا را دارد. بر روی این پل است که از گذشته تا هنوز تاریخ، شاعران با مخاطبان خود، در دادوستدی پیوسته بوده و هستند و خواهند بود. ادبیات «آرمانشهر» نیست اما وامدار آرمان‌هاست.

هر نسل نویسنده خود و گفتمان خود را بر پیشخوان قضاوت می‌گذارد. هر یک که تاریخ قاضی خوبی نبوده و نیست اما، مخاطبان هوشمند، هنرمند و صادق‌ترینند. شریک رنج‌های نهفت ما هوشمندی مخاطبان بی‌ریا و بی‌دوغ است.

شناخت پدیده‌ها در قلمرو علوم انسانی را می‌توان محصول پیچیده‌ترین فرایندهای اندیشه‌ای - معرفتی دانست: مسیری که امکان ظهور و بروز شناخت مسائل مرتبط با علوم انسانی را فراهم می‌آورد ادبیات و فرهنگ است: اقیانی که غواصی در موج‌های آن نیازمند داشتن تجربه و توانایی محاسبه عمیق و پایسته از واقعیت‌های زندگی است. از جمله فرصت‌هایی که قادر است امکان شناخت پدیده‌ها را به خوبی مهیا سازد فرصت گفت‌وگو است. در گفت‌وگو تلاش طرفین در ارائه پرسش و پاسخ‌ها معطوف به بالابردن قدرت شناخت است. طبیعی است انعطاف لازم برای وقوف یافتن به چنین امکان‌آفرینش‌های یک گفت‌وگورا دوچندان می‌سازد.

با در نظر داشتن چنین درک و چشم‌اندازی، سعی داشته‌ام تا با نویسندگان صاحب تأثیر و اندیشمندان معاصر در حوزه فرهنگ، عجمی و ادبیات گفت‌وگوهایی داشته باشم؛ گفت‌وگوهایی که به تدریج توانست قالب موضوعی به خود بگیرد. بر همین اساس عنوان کلی «نگره‌شناسی نقد ادبی در ایران معاصر» را برای مجموعه برگزیدم. این مجموعه اکنون در سه جلد پیش روی شما عزیزان قرار دارد. جلد نخست ذیل عنوان گفتمان سکوت ناظر بر مسائل عمومی ادبیات ایران معاصر است. جلد دوم محور گفت‌وگوها به آسیب‌شناسی مسائل عمومی ادبیات داستانی ایران

اختصاص دارد و جلد سوم، دربردارنده نوشتارهایی پیرامون ادبیات جنگ و پایداری و گرایش‌های جاری به این گونه ادبی در میان نویسندگان است.

پاییز ۱۳۹۴ خورشیدی

شاهرخ تندرو صالح

www.ketab.ir